

RİVÂYET ASRINDA RÂVİ DENETİMİ

Hadis Talebelerinin Hocalarını İmtihanı
ve Bu Uygulamanın Cerh-Ta'dîle Etkisi

Muhammed İbrahim Aydın

İBER
AKADEMİ

RİVÂYET ASRINDA RÂVİ DENETİMİ

Hadis Talebelerinin Hocalarını İmtihanı
ve Bu Uygulamanın Cerh-Ta'dîle Etkisi

RİVÂYET ASRINDA RÂVİ DENETİMİ
Hadis Talebelerinin Hocalarını İmtihanı
ve Bu Uygulamanın Cerh-Ta'dile Etkisi

Muhammed İbrahim Aydın

Editör	Evren Belkız
Son Okuma	Evren Çakıl
ISBN	978-625-8592-32-0
1. Baskı	İstanbul - 2026

İBER Akademi Yayınları 17

Genel Yayın Yönetmeni	Savaş C. Tali
Yayın Yönetmeni	Ayşenur Alper
Tasarım	İHÜ Yayınları
Kapak Uygulama	İHÜ Yayınları
Mizanpaj Uygulama	Muhammed Muttaki Topcu

Baskı&Cilt Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Sertifika No: 51796

Aydın, Muhammed İbrahim

Rivâyet asrında râvî denetimi : hadis talebelerinin hocalarını imtihanı ve bu uygulamanın cerh-ta'dile etkisi / Muhammed İbrahim Aydın ; editör Evren Belkız ; son okuma Evren Çakıl. -- Birinci basım. -- İstanbul : İBER Akademi Yayınları, 2026.

208 s. ; 24 sm. -- (İBER Akademi Yayınları ; 17.).

ISBN 978-625-8592-32-0.

1. Hadis _Râviler. 2. Hadis _Eleştiri, yorum vb. 3. Hadis _Öğretim ve öğretimi.

BP136.48

297.12

Bu kitap, İbn Haldun Üniversitesi Yayın Kurulu'nun 02.07.2025/9 tarih ve sayılı kararıyla yayınlannmıştır.

© Bu eserin tüm yayın hakları, İbn Haldun Üniversitesi Yayınlarına aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın tamamı veya bir kısmı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

İBER Akademi Yayınları İbn Haldun Üniversitesi Yayınlarının Tescilli Markasıdır.

Ordu Cd. No:3, 34480 Başakşehir/İstanbul
iberakademi@ihu.edu.tr | press@ihu.edu.tr

RİVÂYET ASRINDA RÂVİ DENETİMİ

Hadis Talebelerinin Hocalarını İmtihanı
ve Bu Uygulamanın Cerh-Ta'dile Etkisi

Muhammed İbrahim Aydın

Muhammed İbrahim Aydın

2017–2020 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladı. İbn Haldun Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı’nda başladığı yüksek lisans eğitiminden 2024 yılında mezun oldu ve aynı yıl yine İbn Haldun Üniversitesi’nde Hadis alanında doktora eğitimine başladı.

Akademik tahsiliyle eş zamanlı olarak 2021–2024 yılları arasında İstanbul Sultan Ahmet Vakfı Darul Makhtutat (Yazma Eserler Araştırma Merkezi) bünyesinde araştırmacı olarak görev yaptı. 2022–2023 akademik yılında ise İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Arapça Hazırlık Birimi’nde öğretim görevlisi olarak hizmet verdi. Ulusal ve uluslararası sempozyumlarda Türkçe ve Arapça dillerinde sunulmuş tebliğleri bulunmaktadır.

2024 yılı itibarıyla İbn Haldun Üniversitesi’nde Hadis alanında Araştırma Görevlisi olarak göreve başlayan yazar, hâlihazırda bu görevini sürdürmektedir. Bununla birlikte, İbn Haldun Üniversitesi’nin ortak projeleri kapsamında Allâme Muhaddis Şeyh Muhammed Avvâme Araştırma Merkezi’nde araştırmacı sıfatıyla ilmi faaliyetlerine devam etmektedir.

İçindekiler

Önsöz	11
Giriş	15
Konunun Mahiyeti	17
Çalışmanın Kapsamı ve Odak Noktası	18
Kitabın Yol Haritası	19
Çalışmanın Önemi ve Amacı	20
Araştırmanın Temel Soruları ve Motivasyonu	21
İzlenen Yöntem (Metodoloji)	22
Dayanılan Temel Kaynaklar	24
Mevcut Literatür ve Çalışmanın Özgünlüğü	25

Bölüm I İmtihan Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Meşruiyeti

İmtihan Kavramı ve Türleri	31
Rivâyetleri Teste Tâbi Tutmak (Muâraza Yöntemi)	33
Râvileri Teste Tâbi Tutmak: Üç Temel Dinamik	36
Hocanın Talebeyi İmtihanı	36
Akranların Birbirini İmtihanı	39
Talebenin Hocayı İmtihanı	41
Râvi İmtihanlarının Kökenleri	42
Kur'ân ve Sünnet'teki İlk Örnekler	42
Sahâbe Dönemindeki Titizlik ve Denetim Uygulamaları	44
Râvi İmtihanlarının Ortaya Çıkış Sebepleri	49

Adâlet Yönünden Denetim: Fitne, Yalan ve Bid'atlerin Ortaya Çıkışı	49
Zabt Yönünden Denetim: Beşerî Unutkanlık ve Hafıza Sorunları	53
Râvî İmtihanlarının Meşruiyeti	54
Râvî İmtihanlarının Meşruiyet Şartları: Yöntem ve Niyet ..	58

Bölüm II

Hadis Talebelerinin Hocalarını İmtihan Etme Şekilleri

Adâlet Yönünden İmtihan Türleri	65
Telkin Yoluyla İmtihan	65
Metne Lafız Ekleyip Çıkararak Telkin Etme	66
Hadis Uydurup Telkin Etme	68
Başkasının Hadis Nüshasını Telkin Etme	71
Mukayese Yoluyla İmtihan	72
Orijinal (Asıl) Nüsha ile Mukayese	73
Hocalar Arası Rivâyet Mukayesesi	80
Hocanın Akranlarıyla Mukayesesi	85
Rivâyeti Hocanın Kendi Hocasına Arz Ederek Mukayese	87
Zihnî Müktesebât ile Mukayese	91
Stratejik Sorularla İmtihan	100
Tarihe Dair Sorular	101
Mekâna Dair Sorular	106
Râviye Dair Sorular	112
Hadis Müktesebâtına Dayalı Sorular	115
Yemin Talebiyle İmtihan	118
Otorite Şahısları Merkeze Alan İmtihanlar: Müracaat ve Kistas Tutma	120
Zabt Yönünden İmtihan Türleri	126
Telkin Yoluyla İmtihan	127
Maklûb Hadis Telkini	127
Başka Râvinin Hadisini Telkin	136
Mukayese Yoluyla İmtihan	139
Rivâyeti Hocadan Farklı Zamanlarda Dinleyerek Mukayese	139
Rivâyetin Eski Talebelerin Semâ'ına Mukayesesi	145
Orijinal (Asıl) Nüsha ile Mukayese	146

İsnadı Aynı Hocada Birleşen Râvilerin Nüshalarıyla	
Mukayese	150
Çeşitli Sorularla İmtihan	152
Değerlendirme ve Sonuç	155
Değerlendirme	157
Tarihî Yönden	157
Metodoloji ve Talebelerin Gayeleri Yönünden	164
Karşılıklı Etkileşim ve Hocaların Tutumları Yönünden	166
Cerh-Ta'dile Etkileri Yönünden	169
Sonuç	172
<i>Kaynakça</i>	175
<i>Ekler</i>	185
<i>Dizin</i>	185

Önsöz

İslâm medeniyetinin insanlığa sunduğu en muazzam entelektüel miraslardan biri, şüphesiz hadis tenkidi (cerh ve ta'dil) sistemidir. Hz. Peygamber'in fem-i muhsinlerinden dökülen o mübarek sözlerin hiçbir değişikliğe uğramadan nesilden nesile aktarılması, yalnızca pasif bir dinleme eylemiyle değil; metodik bir şüphe, teyit ve denetim mekanizmasıyla mümkün olmuştur. Hadis âlimleri, kendilerine ulaşan rivâyetleri değerlendiren sadece metinleri değil, o metinleri taşıyan şahısları da tavizsiz bir eleştiri süzgecinden geçirmişlerdir. Bu denetim mekanizmasının en çarpıcı, en sıra dışı ve şüphesiz en cesur kanadı ise talebelerin, kendilerinden ilim tahsil ettikleri hocalarını çeşitli yöntemlerle "imtihan" etmeleridir.

Elinizdeki bu çalışma, hadis meclislerinin o gizli kalmış dinamiklerini gün yüzüne çıkarmak; erken dönem hadis talebelerinin, hocalarını adâlet ve zabt yönünden hangi yöntemlerle teste tâbi tuttuklarını ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Başlangıçta akademik bir tez çalışması motivasyonuyla yola çıkan bu araştırma, kaynakların derinliklerine inildikçe ve sahadaki pratik uygulamalar incelendikçe sınırlarını aşmıştır. Süreç içerisinde, hadis metinlerine bilerek veya bilmeyerek sızan hatalar üzerinden hocaları imtihan etmek için hocanın asıl nüshasına el koyan, aynı hadisi hocanın akranlarıyla veya bizzat hocanın kendi hocasıyla mukayese ederek aşamalı çapraz denetimler yürüten, şaşırtmacalı sorularla tarihî ve coğrafi tutarsızlıkları yakalayan muhaddislerin o dedektifvari gayretlerine yeni örnekler de ilave edilmiştir. Bu yeni vakaların, derinleşen ricâl analizlerinin ve çapraz denetim örneklerinin eklenmesiyle eser, daha da kapsamlı bir hâl almış ve hadis tarihinde müşahade edilen denetim ruhunu çeşitli detaylarıyla gözler önüne seren müstakil bir kitaba dönüşmüştür.

Okuyucuyu rivâyet asrının ilim meclislerinde eleştirel bir yolculuğa davet eden bu eser, birbirini tamamlayan beş temel eksen üzerine inşa edilmiştir: Çalışmamızın girişinde konunun mahiyeti, izlenen metodoloji ve bu araştırmayı zorunlu kılan temel motivasyonlar ele alınmıştır. Birinci bölümde “imtihan” kavramının tarihsel kökenlerine inilmiş; bu uygulamanın Kur’ân ve sünnetteki temelleri ile sahâbe dönemindeki titizlik örnekleri incelenerek bir talebenin hocasını sorgulamasının İslâmî ilim geleneğindeki meşruiyeti tartışılmıştır. Kitabımızın bel kemiğini oluşturan ikinci bölümde ise hadis literatürünün satır aralarına dağılmış imtihan vakaları derlenerek tasnif edilmiştir. Talebelerin hocalarını adâlet ve zabt yönünden sınamak için başvurdukları telkin, mukayese ve stratejik sorular gibi yöntemler zengin örnekler ve derinlikli analizler eşliğinde sunulmuştur. Sonuç bölümünde bu imtihanların coğrafi ve tarihsel yoğunlukları analiz edilmiş, elde edilen tüm bu verilerin cerh-ta’dil ilmine ve râvîler hakkındaki nihai hükümlere olan doğrudan etkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde ulaşılan neticeler toparlanarak hadis tenkidinin bu özgün yönü vurgulanmıştır.

Bu eserin vücuda gelmesi ve bu denli olgunlaşması, şüphesiz sadece şahsî bir gayretin değil, kıymetli hocalarımın rehberliğinin ve dostlarımın desteğinin bir neticesidir. Öncelikle, bu konuyu çalışmamı önererek bana yeni bir ufuk açan, araştırmamın her safhasında kıymetli tavsiyeleriyle yolumu aydınlatan muhterem hocam Doç. Dr. Hamza Elbekri’ye şükranlarımı sunarım. Eserin sadece bir tez olarak kalmayıp kitaplaşmasına vesile olan, yoğun mesaisine rağmen metni baştan sona titizlikle okuyup tashih eden ve kıymetli katkılarıyla eseri olgunlaştıran değerli hocam Prof. Dr. Serdar Demirel’e en kalbî teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmayı baştan sona okuyarak yapıcı eleştirileriyle metnin akademik derinliğine katkı sunan hocam Doç. Dr. Seyit Ali Güşen’e müteşekkirim. Eserin hazırlık sürecinde metni okuyarak yerinde tespitlerde bulunan, tashih ve önerileriyle bana destek olan kıymetli arkadaşlarım Muhammet Furkan Özkaldı, Abdurrahman Beşikci ve Muhammet Akdoğan başta olmak üzere, emeği geçen tüm dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak, bu meşakkatli ilim yolculuğunda maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, sabır ve dualarıyla her daim yanımda olan kıymetli aileme minnettarım.

Bu çalışmanın, Hz. Peygamber'in mirasını korumak uğruna her türlü meşakkati göğüsleyen o büyük muhaddislerin anılmasına ve hadis ilmindeki o muazzam eleştirel zihniyetin daha iyi anlaşılmasına vesile olmasını temenni ederim.

Muhammed İbrahim Aydın

Üsküdar / 2026